

Scenariusz

Temat/tytuł

Prawdziwe skarby

Cele lekcji

Ukazać urodę zbiorów historycznych, uporządkować wiedzę o ich podstawowych grupach, przekonać do wyjątkowości zbiorów cieszyńskich i zachęcić do ich poznawania.

Metody nauczania

Pokaz slajdów z komentarzem i dyskusją. W bardziej zaawansowanych grupach możemy wprowadzić pojęcie źródła historycznego i jego krytki.

Pomoce dydaktyczne

Rzutnik na wyposażeniu sali. W zależności od miejsca i środowiska – pożądane dodatkowe eksponaty zabytkowe lub pamiątki przynieszone przez słuchaczy, fotografie itp. Przyda się Internet.

Słowniczek wprowadzonych pojęć

akwatinta – jedna z technik miedziorytniczych polegająca na wielostopniowym przygotowywaniu płyty metalowej do odbijania obrazu. Najpierw kryje się płytę miedzi sproszkowaną kalafonią lub inną substancją, która po podgrzaniu topi się i przylega do metalu, następnie zasłania wybrane fragmenty płyty werniksem, nanosi rysunek igłą lub rylcem i trawi odsłonięty metal kwasem azotowym. W ten sposób trawione (przygotowywane do przyjęcia farby) są nie linie, lecz płaszczyzny. W wyniku powtarzania tych czynności w coraz mniejszych fragmentach obrazu uzyskuje się zróżnicowanie głębokości wytrawionych miejsc, a przez to możliwość uzyskiwania półtonów.

antykwa – podstawowe pismo drukarskie, wcześniej stosowane także przez kopistów, z wyraźną różnicą w rysunku litery dużej (majuskuła) i małej (minuskuła), wywiedzione w XV w. odpowiednio z rzymskiej kapitały i wczesnośredniowiecznej minuskuły karolińskiej.

bordiura – pas dekoracyjny, zwykle z elementów roślinnych, okalający kolumnę pisma. iluminacja (książki) – zdobienie rękopisu i wczesnego druku; termin używany niekiedy tylko w odniesieniu do dekorowania kolumny pisma i nie obejmujący ilustracji.

inicjał – Wyróżnienie początku fragmentu tekstu (najczęściej akapitu) poprzez nadanie pierwszej literze tego fragmentu innego wyglądu niż posiada reszta tekstu, na ogół poprzez powiększenie, zastosowanie barw, zdobienie.

inkunabuł (łac. *in cunabula*, w kołysce) – druk wczesny, wyglądem przypominający często rękopis. Jako datę graniczną pomiędzy inkunabyulem a „zwykłym“ starym drukiem przyjmuje się zwykle rok 1500.

klocek – tom składający się z pewnej (czasem znacznej) liczby dzieł współprawnych.

kolofon – (gr. κολοφών *kolophōn* = szczyt, czynność ostatecznie kończąca pracę) – w książkach rękopiśmiennych, a także pierwszych drukowanych była to informacja umieszczana na końcu książki, opisująca okoliczności powstania danego egzemplarza, wyrażająca zadowolenie z zakończonego trudu pisarskiego, często wyrażona wierszem okolicznościowym, pobożnym, poważnym bądź żartobliwym (według Wikipedii). trywialnym.

OP – tu Ordo Praedicatorum (zakonu kaznodziejskiego, czyli dominikanów). Takie inicjały po nazwisku oznaczają, że osoba jest zakonnikiem, i skrótowo podają nazwę zgromadzenia, najczęściej łacińską (OSPPE, OSB, SJ itp.).

stary druk – druk wyłoczony przed 1801 r. (cezura przyjęta w innych krajach europejskich to 1850 r. lub 1830 r.).

tekst (tekstura) – pismo o rysach gotyckich, gęste i wizualnie jakby splecione (*textura* – łac. tkanina), używane do wszystkich starannie kopiowanych ksiąg w XIX i XV w.

Wykaz podstawowej lektury (poza przewodnikiem *Miasto książek*)

1. Ameisenowa Z.: *Rękopisy i pierwodruki iluminowane Biblioteki Jagiellońskiej*, Wrocław, Kraków: Zakład Nar. im. Ossolińskich, 1958
2. Cieszyńskie księgozbiory historyczne : materiały z sesji naukowej Cieszyn, 18-20 listopada 1991 r., pod red. H. Łaskarzewskiej, Warszawa, 1993
3. *Duchowe źródła kultury cieszyńskiej: katalog wystawy*, red. K. Szelong, M. Szelong, Cieszyn, 2001
4. Heinrich, A.: *Repertorium codicorum manuscriptorum in caesaro-regia Bibliotheca Scherschnickiana Teschnii*, wyd. U. Wieczorek, red. R. Gładkiewicz, wstęp K. Szelong, Wrocław: Uniwersytet Wrocławski, Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych, 2004.
5. *Historyczne księgozbiory Cieszyna na tle śląskim, rola kulturowa i przedmiot badań = Historické knižní fondy Těšína na pozadí slezském, kulturní úloha a předmět výzkumu = Teschner Historische Büchersammlungen vor Schlesischem Hintergrund, Kulturbildende Rolle und Forschungsgegenstand = Historical book collections of Cieszyn against the Silesian background, cultural role and subject matter of research*, pod red. R. Gładkiewicza, Cieszyn, 1997
6. *Katalog średniowiecznych rękopisów Książnicy Cieszyńskiej*, opr. M. Zwiercan, Wrocław: Centrum Badań Śląskoznawczych i Bohemistycznych Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003.
7. Kawecka-Gryczowa, A.: *Wrażenia z bibliotek cieszyńskich*, „Zaranie Śląskie” 1936, z. 2, s. 85-87
8. *Kultura książki ziem wschodniego i południowego pogranicza Polski (XVI-XX w.)*, red. nauk. J. Gwóźdź i E. Różycki, Katowice, 2004.
9. Pilch, J.: *Polskie pierwodruki cieszyńskie*, Cieszyn, 1990

10. Staszków A.: *Losy archiwaliów cieszyńskich w XX w.*, „*Pamiętnik Cieszyński*” 1933 s. 114-122
11. *Śląsk Cieszyński : zarys kultury materialnej i duchowej*, Cieszyn, 2000

Pożądane jest korzystanie z publikacji z zakresu historii książki, nauk pomocniczych historii, technik graficznych i reprodukcyjnych. Prowadzący ma wiedzę ogólną bibliotekoznawczą, historyczną lub filologiczną i nieco erudycji.

Przebieg lekcji

Prowadzący komentuje kolejne slajdy prezentacji (zał.). Slajdy zawierają nie tylko materiał wizualny dla słuchacza, ale także są pewnego rodzaju konspektem dla wykładowcy. Zapis lekcji (poniżej), w którym poszczególnym ponumerowanym fragmentom odpowiadają kolejne slajdy, zawiera więcej treści niż same slajdy. W zależności od przygotowania i sposobu pracy prowadzącego, slajdy mogą zatem ilustrować jego narrację lub stanowić oś wykładu, uzupełnianego według zapisu lekcji oraz własnej wiedzy źródłowej i ogólnej. Lekcja nie może natomiast polegać na odczytywaniu treści slajdów. W zależności od czasu i od zainteresowań grupy – pożądany Internet i próba odnajdywania w katalogach i bibliotekach cyfrowych dzieł wspomnianych na lekcji.

Wstęp

Zbiory najcenniejsze to z reguły zbiory dawne. A najdawniejsze spośród nich to dokumenty pisane ręcznie, często wielokrotnie kopiowane. Wytwarzały je kancelarie i osoby prywatne – korespondując, notując, prowadząc księgi handlowe, wpisując się przyjacjom do sztambucha. Dla części tych zastosowań szeroko wykorzystana była – co najmniej od pierwszych dekad XX wieku – maszyna do pisania, która teraz sama trafiła do muzeum.

Rękopisy i archiwalia występują pod wieloma postaciami: mogą objawić się przed naszymi oczyma jako średniowieczny akt prawny lub decyzja władcy, zapisana w sposób ozdobny, której kształt pisma i kolor zdobień urzeka wszystkich, jak i jako równie trudno czytelny, a znacznie mniej atrakcyjny wizualnie „szpargał” – na przykład notatki w pożółkłym zeszytach, które mogą okazać się nieznaną powieścią wybitnego pisarza. W Cieszynie rękopisy i archiwalia znajdziemy we wszystkich zbiorach, zwłaszcza w Archiwum Państwowym.

Druga podstawowa kategoria to zbiory drukowane. Wśród nich wyróżniamy stare druki zwane niekiedy starodrukami – książki i czasopisma wytworzone z użyciem techniki druku aż po rok 1800. Czasopisma sprzed 1801 r. też są starymi drukami; zwykle wyglądają jak książki i są razem z nimi przechowywane w bibliotecznych magazynach. Po 1801 r., a zwłaszcza w latach 1830-1860 technika składania, drukowania i oprawiania książek zaczęła się intensywnie zmieniać i tłoczono ich (a także czytano!) coraz więcej. Dla niektórych bibliotek książki od początku XIX w. aż do naszych czasów to druki nowe. Niekiedy jednak pojawia się w odniesieniu do nich termin „księgozbiory historyczne”. Przyjmuje się umownie, że książki wydawane po 1939 (lub po 1945, lub po 1950 r.) to już są książki prawdziwie nowe, nie funkcjonujące na razie w roli źródła historycznego.

W zbiorach XIX-XX w. wyodrębniamy na ogół czasopisma. Mają one na ogół wyraźne cechy formalno-wydawnicze: nagłówek (a nie, jak dawniej, stronę tytułową), stałą szatę graficzną, jednolitą numerację roczników, numerów w obrębie rocznika i stron, stałe rubryki itp. Wydzielone zbiory czasopism prowadzi Książnica Cieszyńska i Archiwum Państwowe.

Ponadto w zbiorach Książnicy Cieszyńskiej znajdują się mapy i atlasy (kartografia) oraz zbiory ikonograficzne, zawierające materiał „obrazkowy”: ryciny, rysunki, fotografie, pocztówki, reprodukcje, kalendarze ścienne, albumy itp. Analogiczne zbiory znajdziemy także w Archiwum Państwowym i Muzeum Śląska Cieszyńskiego.

Przedmiotem gromadzenia są też materiały kartograficzne, jak mapy, atlasy i globusy, oraz ikonograficzne, jak pojedyncze odbitki grafiki, fotografie czy reprodukcje, np. karty pocztowe. Niektóre biblioteki gromadzą też oddzielnie materiały drukowane lub powielane, nie będące książkami lub czasopismami, o charakterze handlowym lub użytkowym, np. papiery wartościowe, bilety, odbitki reklamowe, ulotki polityczne itp. W większych bibliotekach noszą one na ogół nazwę dokumentów życia społecznego.

Duża część zbiorów historycznych to prawdziwe skarby: dzieła wyjątkowej urody, albo takie, które stanowią bogate w informację źródła historyczne. Jedne i drugie osiągają wysokie ceny na aukcjach, ale studiowanie katalogów antykwarycznych pozwala nam dostrzec, że zakup wartościowego dawnego obiektu jest już możliwy od ceny kilkuset euro.

Cieszyńskie biblioteki, archiwa i muzea zawierają wiele obiektów, spełniających najsurowsze kryteria skarbu, ale zwykle naszą uwagę przyciągają te najdawniejsze lub po prostu polonica. Można je łatwo wyszukać, ale w tej lekcji unikamy skupienia na jakimś szczególnym okresie dziejów lub typie dokumentów.

3. Obiekty biblioteczne są ruchome, wnętrza bibliotek – nie. Na tym zdjęciu fragment posadzki Biblioteki Szersznikowskiej w Książnicy Cieszyńskiej, na której ustawiono widoczny doskonale dla wchodzących globus w skali 1:20 552 000, opracowany przez Josepha Jüttnera i wyprodukowany w Wiedniu w 1839 r. Wymiary globusa: średnica 62 cm, wysokość 109 cm.

4. „Pocina se dobre zwestowanie popsane skrze s. Matuse ewangelistu...” Na ilustracji słynni „Prorocy cieszyńscy” – po lewej renesansowa oprawa morawska lub czeska z 1566 r., po prawej pierwsza karta z początkiem Ewangelii św. Mateusza po czesku, stworzona przez biegłego kopistę gdzieś na Morawach w 1418 r. Kodeks liczy razem 437 kart, a pracowało nad nim dwóch kopistów – drugi w 1439 roku. Dlaczego „Prorocy”? Księga zawiera fragmenty nowo- i starotestamentowe, a jeden z nich (k. 283r-434r) to *Libri prophetales* (księgi prorockie), „Prophetae Tessinensis qui vocantur”. Zarówno ze względu na zawartość i zdobienie, jak i na interesującą proveniencję (zob. lekcję *Właściciele i użytkownicy*), wizerunki tego zabytku są dobrze znane w licznych reprodukcjach. Zmoczenie rękopisu w czasie awarii w 1987 r. i jego późniejsza, nie do końca udana konserwacja także przysporzyły mu sławy.

Jak to często bywało, oprawa nie jest związana z treścią książki – środkowa plakieta przedstawia samobójstwo Lukrecji w 508 r. p.n.e., wydarzenie poprzedzające ustanowienie w Rzymie republiki, znane z legendy opowiedzianej przez Liwiusza. Poza plakieta, na świńskiej skórze obciągającej deszczułki oprawy widzimy motywy zdobnicze, wykonane tłokiem i radełkiem, oraz trzy z czterech okuć narożnych (były jeszcze cztery na okładce dolnej – pozostały dwa) i pozostałości po dwóch klamrach spinających obie okładki. Kształtne Pismo tekstowe w jednej kolumnie, atrament brązowy; tytuły ksiąg – wpisane atramentem czerwonym; oszczędne zdobienia i inicjały. Na prezentowanej tu stronie inicjał K (Kniha), niebieski na złotym tle z różową ramką oraz u dołu bordiura – motyw roślinny różowy,

zielony i niebieski z herbem Birków z Nasiedla (trzy półksiężycy na tarczy o czerwonym tle), niefortunnie przycięta przy konserwacji.

5. Ta sama księga przed konserwacją.

6. Modlitewnik, rękopis iluminowany, 5 miniatur całostronicowych przedstawiających sceny z życia Jezusa Chrystusa. 140 kart pergaminowych, wymiary: 4,9 x 3,9 cm. Oprawa skórzana, dwie klamry żelazne. Język niemiecki, XV w. Za autorem *Repertorium codicorum manuscriptorum in caesaro-regia Bibliotheca Scherschnickiana Teschnii* Albinem Heinricem przypuszcza się, że mógł on należeć do księżnej Elżbiety Lukrecji (1599-1653). Ze zbiorów Książnicy Cieszyńskiej.

7. Rękopis proveniencji dominikańskiej, 1420-21. Widoczny fragment dzieła Konrada z Halberstadt młodszego OP *Chronographia interminata ad Arnestum* treści historycznej, przepisane na papierze przez kopistę prawdopodobnie dominikańskiego, może nawet cieszyńskiego, na co zdają się wskazywać dominikańskie wpisy siedemnastowieczne na kartach: 1r i 116r. Rękopis ten czytany był przez kogoś, kto wynotowywał sobie najważniejsze wydarzenia na marginesach lub zaznaczał istotnych fragment rysunkiem, np. przedstawiającym rękę, rybę, lub – tak jak tutaj, na karcie 50r – fantazyjne zwierzę, a może jamnika. Cały rękopis zwiera trzy różne dzieła na 226 kartach formatu 28,5 x 22 cm. Ze zbiorów Książnicy Cieszyńskiej.

8. Augustinus Hipponensis: *De civitate Dei*, ok. 1460 r. Ten pergaminowy rękopis łaciński na 327 kartach pergaminowych o wymiarach 34 x 23 cm sporządził staranny kopista, używający w łacinie włoskiego pisma humanistycznego, ale dość bezradny wobec liter greckich, których najwyraźniej nie rozumiał. Jest oprawny w deski obciążone brązową skórą, zdobioną, ale nie znakami własnościowymi, nie wiemy zatem, jak księga trafiła w ręce ks. Leopolda Szersznika, który podpisał się na pierwszej karcie (zob. lekcję *Właściciele i użytkownicy*). Na kartach rękopisu znajdujemy jednak kilka zdań po polsku, i to ze znaną nam z innych zabytków cieszyńskich czeską pisownią. Szczególnie piękne są inicjały, przedstawiające złote litery na niebieskim tle z białymi motywami kwiatowymi; bardzo podobne, na pewno florenckie, widzimy w kilku rękopisach Biblioteki Jagiellońskiej.

9. Wczesny inkunabuł – renesansowa oprawa. Pierwszy z druków współprawnych w klocku z Biblioteki Szersznikowskiej:

Nicolaus Stör, Vincentius Gruner: *Expositio Officii Missae Sacrique Canonis*. [Reutlingen: Johann Otmar], 1 IX 1483. W zbiorach Szersznikowskich to średniowieczne dzieło z zakresu prawa kanonicznego i rzymskiego mamy w pięknej renesansowej oprawie z 1596 r. z heraldycznym superekslibrisem opata norbertańskiego w Hradisku (łac. Gradic, dziś część Ołomuńca) Jana Ponętowskiego. Więcej takich znaków własnościowych – w lekcji *Właściciele i użytkownicy*.

10. Inny druk w tym samym klocku:

Johannes Calderinus: *Tabula auctoritatum et sententiarum bibliae, quae in Decretorum et Decretalium compilationibus solent induci*, Speyer: Peter Drach der Mittlere, 1481...

Dane bibliograficzne uzyskujemy z tekstu dzieła oraz z kończącego je kolofonu, zawierającego poza tytułem następujące słowa: *per Johannem Caldrini iuris canonici doctorem famatissimum compilata et per Thomam Dorniberg de Memmingen eiusdem facultatis doctorem eximium correcta et Petrum Brach Spirenses impressorem impressa exactissime Anno dni 1481 explicit felicit*. A zatem praca Caldriniego i jego kolegi z wydziału Dorniberga oraz drukarza Bracha w Spirze „explicit felicit[er]” – kończy się szczęśliwie.

U dołu znaki „firmowe” – prawdopodobnie autora lub wydawcy i drukarza (tzw. sygnety).

11. Głupcy zdobywają statek i udają się w podróż do swojego raju – Narragonii. Autor Sebastian Brant (1457-1521) był niemieckim humanistą, a pierwsze z wielu później wydań *Narrenschiff (Stultifera navis)* wytłoczono w 1494 r. Egzemplarz ze zbiorów Muzeum Śląska Cieszyńskiego: [Basileae : Johannes Bergmann] de Olpe 1498. Karta tytułowa tego inkunabułu nie przypomina późniejszych, nie tyle ze względu na obecność ilustracji (drzeworyt) i brak pełnych danych wydawniczych, ale przede wszystkim ze względu na takie ukształtowanie tytułury (z nazwiskiem tłumacza – Jakuba Lochera), jakby była już początkiem tekstu. Odręczna adnotacja u dołu strony, podająca jako miejsce druku Paryż, jest prawdopodobnie mylna.

12. *Metamorfozy albo Złoty osioł* to najbardziej znane i wpływowe dzieło Apulejusza (Lucius Apuleius, ok. 120-ok. 170), tzw. romans antyczny, tu w komentarzu, wydrukowanym w 1501 r. w Wenecji – jeden z najstarszych i najcenniejszych druków w zbiorach Szersznika. Tom jest zdobiony i zawiera liczne znaki proveniencyjne. Jako druk wczesny, nasz Apulejusz (w katalogach pod hasłem autorskim opracowującego nazwiskiem Philippus Beroaldus) nie ma ukształtowanej karty tytułowej. Jest złożony piękną antykwą, ale to nie drukarz nadał mu ostateczny kształt, lecz autor iluminacji, technicznie najzupełniej średniowiecznych, artystycznie – renesansowych, z motywami klasycznymi, odtwarzanymi przez wczesnych włoskich archeologów i historyków sztuki. To wydanie jest rzadkością, zaś dzięki iluminacji drugiego identycznego egzemplarza nie ma nigdzie na świecie.

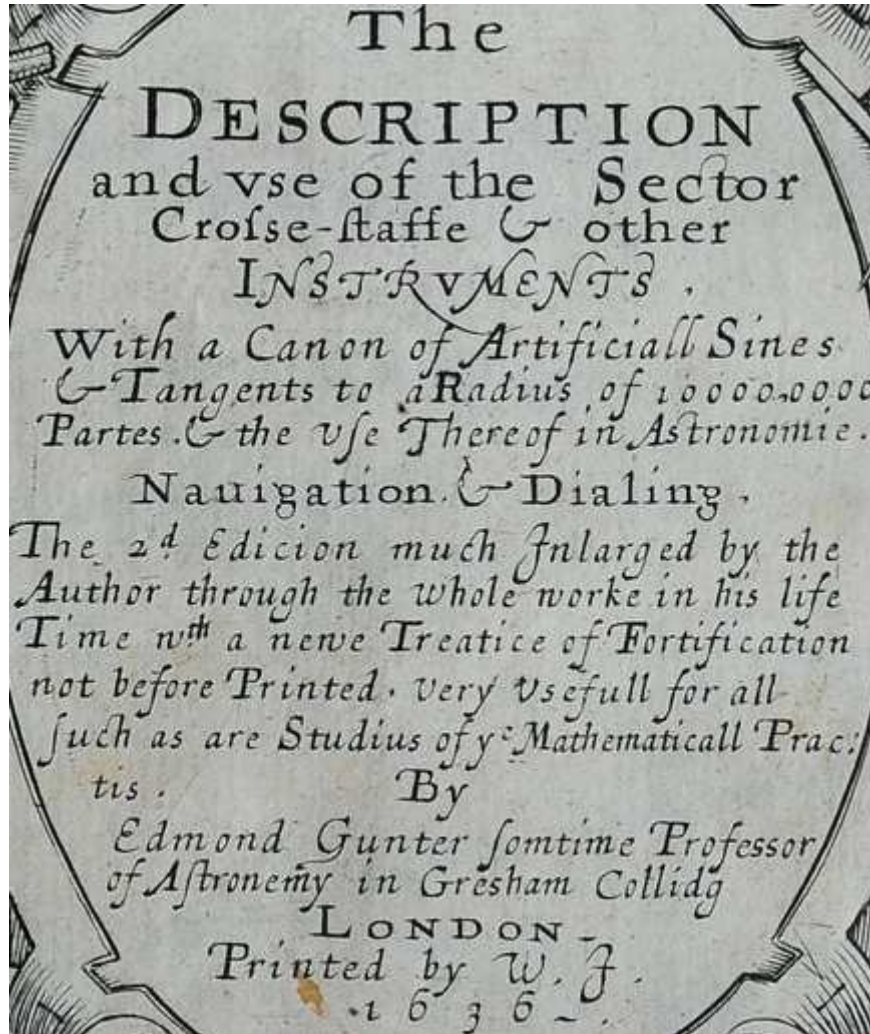
13. Pierwszy pełny zbiór praw i przywilejów polskich i równocześnie pierwsza publikacja urzędowa wydana drukiem – w kolekcji Czytelni Ludowej. Autor, pozbawiony wyższego wykształcenia arcybiskup gnieźnieński i prymas polski w latach 1510-31, przyczynił się do ujednolicenia systemu prawnego i tym samym wzmocnił państwo. W tym dziele zamieszczono tekst pieśni Bogurodzica. Drzeworytowa ilustracja, bardzo znana, przedstawia autora przed obliczem króla Aleksandra Jagiellończyka.

14-15. 5 stycznia 1805 r. baron Maksymilian Goczałkowski ofiarował Szersznikowi do Biblioteki rękopis o wymiarach 16 x 12 cm, liczący dziś 88 kart, i zaopatrzył go w swoją dedykację. Uczony musiał wcześniej widzieć to dzieło na zamku w Dziegielowie; być może już wtedy nad nim pracował, a nawet dawał baronowi do rozumienia, jak bardzo pragnie wejść w jego posiadanie.

Album, powstający od 1591 r. i w ciągu następnego stulecia, na pewno zaś – do 1623 r. wypełniają ręcznie malowane herby szlacheckich, nie tylko rodów śląskich, ale i czeskich,

polskich i niemieckich; poszczególne nazwiska należały do osób działających w różnych zakątkach Europy.

16. Zanurzymy się w szekspirowskiej angielszczyźnie z astronomicznej książki, rozpoznając słowa, które zmieniły pisownię, a także takie, które wraz z postępem techniki nabrały nowych znaczeń (np. *dialing*). Chyba wszyscy damy radę temu tytułowi, wygrawerowanemu na tablicy miedziorytniczej, pełniącej rolę strony tytułowej w tej nowożytnej książce naukowej.

Obok następuje zresztą zwykła, drukowana strona tytułowa, z nieco inną pisownią, na której wyjaśniono nam m. in. nazwisko drukarza: William Jones.

Książka opisuje różne instrumenty używane w nawigacji i miernictwie, zwłaszcza tzw. Laskę Jakuba – przyrząd w postaci prostej listwy z ruchomą poprzeczką, służący do mierzenia wysokości ciał niebieskich nad horyzontem, a także kątów poziomych i pionowych pomiędzy obiektami widocznymi na Ziemi, wyparty w XVIII w. przez sekstant. Prawdziwie nowatorskie jest w niej jednak opisanie zastosowań rachunku logarytmicznego oraz wmontowana na s. 72 makieta przyrządu pomiarowego.

17. Przywilej dla Adama Dulawy i jego spadkobierców na kupno młyna na Frysztackim Przedmieściu w Cieszynie, 1761 r. Czeski rękopis na pergaminie ze spuścizny Hermanna Eisnera z pieczęcią Komory Cieszyńskiej ze zbiorów Książnicy Cieszyńskiej. Jak widać,

kancelaria nie zmieniała chętnie stylu dokumentów, ten przypomina o wiele dawniejsze, por. np. dokument z kancelarii księcia Adama Wacława, *Miasto ksiązek* s. 79.

18. Różne wydania, wiele egzemplarzy w bibliotekach. Statystycznie rzecz biorąc, najpopularniejsza książka o tematyce polskiej w osiemnastowiecznej Europie – wspomnienia dobrze urodzonego i szarmanckiego karła, Józefa Borusławskiego, jedna z wielu książek angielskich w zbiorach Książnicy Cieszyńskiej (zresztą w przekładzie z francuskiego), z piękną akwatintą na stronie przedtytułowej.

19. Upadek Polski wywołał falę publikacji w Europie. Przypominano wówczas na ogół gen. Tadeusza Kościuszkę, bohatera wojny kolonii amerykańskich o niepodległość (na miedziorycie – w polskim stroju, na tle obozu wojskowego, i nie są to raczej Raclawice, lecz np. Karolina Północna lub Wirginia). Książka ze zbioru Józefa Ignacego Kraszewskiego.

20. W 1795 r. August Johann Georg Karl Batsch (1761-1802), korespondent J. W. Goethego, opublikował w Weimarze *Botanik für Frauenzimmer und Pflanzenliebhaber welche keine Gelehrten sind* (w wolnym przekładzie: Botanika dla panien i miłośników roślin nie będących uczonymi). Dzieło trafiło do Biblioteki Szesznikowskiej, gdzie nie oglądało go zbyt wiele panien. Piękne tablice wykonane techniką kolorowanego miedziorytu wzbudzają jednak także zachwyty mężczyzn.

21. Sztuczny (utworzony z oddzielnie wydanych map) Atlas Europy zawiera m. in. *Nova at accurata delineatio Ducatus Teschinensis in Silesia Superiore cum finitimorum Hungariae et Poloniae Regnorum ut et Moraviae limitibus...* Autor, Tobias Conrad Lotter, przedstawia się jako geograf i drukarz w Augsburgu. Mapa ukazuje administracyjnie wyodrębnione z obszaru księstwa cieszyńskiego państwa stanowe: bielskie (bez Czechowic, należących do Księstwa) i frydeckie oraz Frysztat (dziś dzielnica Karwiny). Jest czytelna, ale nie ma tu mowy o „nova delineatio”, ponieważ źródłem Lottera była prawdopodobnie mapa *Das Fürstenthum Teschen in Oberschlesien* (Johann David Schleuen, Berlin, ok. 1750) – również w zbiorach Książnicy. Tamta jednak mapa zawiera ponadto powiat Czadca – węgierski (dziś – słowacki), bywający w przeszłości terytorium spornym pomiędzy Księstwem Cieszyńskim a Królestwem Węgier.

22. Szlachta księstwa cieszyńskiego i w ogóle źródła genealogiczno-heraldyczne – także do dziejów miast i mieszczaństwa – stanowiły jedną z pasji Leopolda Szersznika. W jego zbiorach znajdują się liczne dokumenty poświęcone tej tematyce, w tym także wytworzone przez niego samego. „Tarcze szlachty Księstwa Cieszyńskiego” (*Scuta Nobilium Ducatus Teschniensis*) to zbiór 96 wizerunków na kartach 14 x 19,6 cm, namalowanych po 1805 r. na podstawie wielu dostępnych źródeł, zwłaszcza – Herbarza Goczałkowskich, prawdopodobnie z inicjatywy Szersznika, którego rękę widzimy w podpisach pod ilustracjami. Nie znamy nazwiska artysty, mógł być nim Josef Schwinder, późniejszy autor portretu księdza.

Na ilustracjach herby Zborowskich z Melsztyna i Tłuków z Toszonowic.

23. *Scuta Nobilium* i błąd historyka. Herb Bończa nie pasuje do nazwiska Boczek. Malarz stworzył wizerunek herbu Bończa dla rodziny Borzkuw, jaki widział w Herbarzu Goczałkowskich, ale nie pieczętowała się nim żadna cieszyńska rodzina o podobnym nazwisku.

24. „Kapitan okręgowy” policji ogłasza rysopis konia wałacha ukradzionego w czasie targu w Cieszynie, 3 lutego 1853 r.

25. Ruch niepodległościowy w dokumentach życia społecznego Książnicy Cieszyńskiej. Towarzystwo gimnastyczne „Sokół” i Naczelny Komitet Narodowy – kamienie milowe na drodze do włączenia Śląska Cieszyńskiego do nowo utworzonego państwa polskiego.

26. Jan Kliza: *Cieszyn Silesia : bond of union between Poland and Czecho-Slovakia*, London: Max Love, 1944. Choć nazwisko autora to zapewne pseudonim, książka stanowi głos środowiska emigracyjnego w Wielkiej Brytanii w czasie II wojny światowej na rzecz pokojowego ułożenia stosunków między Polską i Czechosłowacją.

Dyskusja i pytania

- Które z obejrzanych dokumentów wydają nam się najbliższe? najciekawsze? najbardziej godne poznania? najmniej trwałe?
- Sprawdź, które z opisanych dokumentów mają opisy w katalogach i kopie w bibliotekach cyfrowych. Od czego zależy decyzja, czy digitalizować obiekt? Czy słyszałaś o dyskusji na temat światowego przedsięwzięcia digitalizacyjnego Google?
- Komu spośród użytkowników archiwów i bibliotek powinno przysługiwać prawo do brania najcenniejszych zabytkowych obiektów do ręki?
- Wymień kilku wybitnych autorów prac zgromadzonych w cieszyńskich bibliotekach.

Konsultacja źródłoznawcza: Izabela Wienczek